

ELAZIĞ'DA ABİD AĞA KONAĞI

The Abid Ağa Residence in The Elazig

Ayşe YÜNKÜL*

Özet: Türk evi plan tipleri ; sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı diye dört gruba ayrılmaktadır. Evler, yaşanan coğrafi bölgelere göre farklı plan ve malzeme özellikleri göstermektedir.

Elazığ evleri, İzzet Paşa, Aksaray, Kızılay ve Nail Bey mahallesinde yoğunlaşmıştır. Bu evler, genellikle dış ve iç sofalı plan tipinde yapılmıştır. Duvarlarla çevrili avlular, evin arkasında bulunmaktadır. Genellikle iki katlı olan evlerin alt katları ahır, depo, merek ve kiler gibi ihtiyaç birimlerine ayrılmış, üst katlar ise asıl ikamet bölümleri şeklinde düzenlenmiştir. Zemin katlarında büyük taş kemerlerin kullanılması bu yöreye has bir özelliktir. Taş temel üzerine kerpiç duvarlı olan evlerin ara duvarları hıms örgülüdür.

Abid Ağa konağı, Kızılay Mahallesi Kazım Karabekir Caddesi No: 63'te bulunmaktadır. Haremlikteki kitabeye göre H. 1322 (M. 1903) tarihinde yapılmıştır. Üç katlı bu yapı, iç mekân elemanları, inşa malzemesi, dış sofalı plân tipi ve avlusu ile geleneksel Elazığ evlerinin ortak özelliklere sahiptir. Konağın zemin katı kiler, ahır, merek, depo, 1. kat selamlık, 2. kat ise haremlik olarak düzenlenmiştir. Haremlik-selamlık dış sofalı plân tipindedir. Dıştan sokağa taşan cumbası dışında oldukça sade olan konağın iç kısmında da sadelik ön plândadır. Birinci kat güneydoğu odada üsluplaştırılmış çiçek ve yaprak motifleri ile bezenmiş alçı süslemeli şömine mevcuttur.

Summary: Turkish planed houses can be put into four groups. Those that are without halls, the ones which have outside halls, the ones that have inner halls and the ones that have middle halls. The houses may have different plans and materials according to the area they are built.

The Elazığ houses have been condensed in the quarters of İzzet Paşa, Aksaray, Kızılay and Nail Bey. These houses have especially been constructed with inner and outside hall style. The courtyard that is surrounded with walls is behind the house. The first stroy of the houses which are usually two storied is used as a stable, warehouse or store-room and the second store is used as a living flat. Big stones being used in the entrance of the house is a speciality belonging to this area. The houses which were built on stones are of air dried bricks fort the middle walls.

The Abid Ağa residence is in Kızılay Parish, Kazım Karabekir Street at number 63 rd. According to inscription it was built in 1903. It is three storied and is a typical Elazığ house with its inner building and place materials, with its hall and courtyard. The entrance of the house is used as a store-room, stable and store. The first floor is used for the reception of the male visitors and the second floor is used for the reception of the female visitors. The portions allotted to the ladies and gentlemen are of the external surface planing.

Except for the bay window the residence is very simple planned. The first floor has an adorned fireplace with flower and leaf motives in the room that faces southeast.

1. TÜRK EV MİMARİSİ VE ELAZIĞ EVLERİ

1.1. Türk Ev Mimarisi

Ev, insanın fizyolojik, sosyolojik, ekonomik ve barınma gibi ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamdır. İnsanlar barınmayı mimari faaliyete dönüştürürken de, yaşadığı coğrafyanın, iklimin, kültürün ve geleneklerin özelliklerini yansıtmıştır¹.

Ev-bark kelimesi Türkler için kutsal bir anlam taşımaktadır. Yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bilgilere göre Orta Asya Türk çadırı ile Türk evi arasında ortak özellikler bulunmakta, çadırın iç düzeni, Anadolu Türk odasının iç düzenini yansıtmaktadır. Orta Asya'da ilk Türk devletini kuran Hunlar, kerpiç ve tuğladan yapılmış toprak damlı evleri, Uygurlularda da tek katlı avlulu, dikdörtgen planlı evleri mesken olarak kullanmışlardır. Göktürkler ise ilk şehirleşmeyi başlatmışlardır².

Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle evler haremlik-selamlık olarak ikiye ayrılmış, çok katlı ve gösterişli binalar yapılmamıştır³. Selçuklular zamanında evler derin temeller kazılarak yapılmış, malzeme olarak kerpiç, tuğla ve ahşap kullanılmıştır⁴.

Osmanlı evi, kent dokusu içinde, dar sokaklar üzerinde bulunurdu. Evler genellikle iki katlı ve avlulu olarak inşa edilirdi. Avluyu büyük bir ahşap kapı ile girilirdi. Zemin katlar ahır, depo, kiler, arabalık ve merek olarak kullanılırken, asıl ikamet bölümü olan üst katlarda ise sofa, sofaya açılan odalar ve mutfak yer alırdı⁵.

¹ Önder Küçükerman - Şemsi Güner, *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, İstanbul 1995, s. 26

² Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 216.

³ Önder Küçükerman, *Anadolu'daki Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar*, İstanbul 1973, s. 94.

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. III, Ankara 1991, s. 43.

⁵ Doğan Kuban, "Türk Ev Geleneği Üzerinde Gözlemler", *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1982, s. 197.

Sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı diye isimlendirilen Türk evi plan tipleri, yaşanan coğrafi bölgelere göre çeşitlilik arz ettiği gibi, aynı coğrafi bölgede farklı plan ve malzeme özellikleri de ortaya çıkarmıştır⁶

1.2. Elazığ Evleri:

Geleneksel Harput evlerinden günümüze ancak birkaç örnek ulaşmıştır⁷. Harput evleri örnek alınarak inşa edile Elazığ evlerinin ise tamamı yok olmadan, bir çoğunun korunması özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir.

1840'lı yıllarda mezra denilen bugünkü Elazığ'a göç ile başlayan şehirleşme, 20. yy. başlarında resmi kurumların taşınması ile hız kazanmıştır. Özellikle İzzet Paşa'nın yaptırdığı cami ve çevresinde oluşan konutların inşası, zamanla etrafa doğru genişlemiştir. İzzet Paşa, Aksaray, Kızılay ve Nail Bey mahallesinde yoğunlaşan konutlar, Türk ev mimarisinin genel özellikleri içinde inşa edilmiştir. Elazığ'ın 1930'lu yıllardaki fotoğraflarından ve günümüze ulaşan konutlardan anlaşıldığı üzere Harput evleri gibi Elazığ evleri de genellikle dış ve iç sofalı plan tipinde yapılmıştır. Sofasız ve orta sofalı ev sayısı oldukça azdır. Duvarlarla çevrili avlular evin arkasında bulunmaktadır. Evler iki katlı, bazı örneklerde ise köşk oda ile birlikte üç katlı olarak yapılmıştır. Ayrıca haremlik-selamlık bölümü mevcut olan büyük konaklarda da kat sayısı üçe çıkmaktadır. Evlerin alt katları ahır, depo, merek ve kiler gibi ihtiyaç birimlerine ayrılmış, üst katlar ise asıl ikamet bölümleri şeklinde düzenlenmiştir. Harput ve Elazığ'daki bazı evlerin zemin katlarında büyük taş kemerlerin kullanılması bu yöreye has bir özelliktir. Malzeme olarak taş temel üzerine kerpiç duvarlı olan evlerin ara duvarları hımış örgülüdür. Kentte önceleri evler düz toprak dam ile örtülü iken, sonradan örtü çatıya dönüştürülmüş beşik ve kırma çatı yaygınlaşmıştır⁸.

Gazi Caddesinde iken 1980'li yıllarda yıkılan Beş kardeşler konakları, İzzet Paşa Mahallesi, Şehit Yüzbaşı Tahir Caddesi 14 numaralı ev ve İzzet Paşa Caddesindeki evler Türk ev mimarisinin genel özelliklerini yansıtan ama günümüze ulaşmayan örneklerdir. Geleneksel dokunun nispeten korunarak günümüze ulaşabildiği tek sokak Kazım Efendi Evinin bulunduğu Kazım Efendi Sokak'tır.

Her geçen gün kaybolmaya yüz tutan bu önemli kültür mirasımızın korunması ve mümkün olduğu kadar geleneksel dokusu bozulmadan yaşatılması, belgelerle gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Bu

⁶ S. Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1938, s. 22.

⁷ İsmail Aytaç, "Harput'ta Sunguroğlu Konağı", *Sanat Tarihi Araştırmaları-Prof.Dr.Haşım KARPUZ'a Armağan*, Konya 2007, s.37-50.

⁸ İsmail Aytaç, "Harput - Elazığ Evleri", *Harvak*, S. 2, Ankara, 2004, s. 22, 23.

doğrultuda tarafımızdan “Elazığ Evleri” ile ilgili bir çalışma hazırlanmıştır⁹. Bu tezde Elazığ evlerinin katalogu oluşturulmuştur¹⁰.

2.ABİD AĞA KONAĞI

Abid Ağa konağı, Kızılay Mahallesi Kazım Karabekir Caddesi No: 63'te bulunmaktadır. İkinci kat haremlik baş odasının ahşap tavanındaki kitabeye göre H. 1322 (M. 1903) tarihinde yapılmıştır (Foto 1). Kızılay mahallesinde günümüze ulaşabilmiş ender örneklerden biri olan üç katlı bu yapı, iç mekân elemanları, inşa malzemesi, dış sofalı plân tipi ve avlusu ile geleneksel Elazığ evlerinin ortak özelliklere sahiptir.

Konağın haremlik-selamlık bölümleri diğer konaklardan farklı olarak ayrı katlar halinde inşa edilmiştir. Yapının düz çıkmalı güneş cephesi ana caddeye, giriş kapısının bulunduğu ön cephesi batı yöndeki avluya, kuzey cephesi ise dar bir ara sokağa bakmaktadır (Foto 2). Doğu cephe sonradan yapıla çok katlı bina yüzünden sağırdır. Çıkma yapıya aydınlık ve ferah bir iç mekân etkisi kazandırmıştır.

Konağın zemin katında kiler, ahır, merak, depo amaçlı kullanılan mekanlar yer alır (Plan 1). 1. kat selamlık, 2. kat ise haremlik olarak düzenlenmiştir (Plan 2-3). Haremlik-selamlık dış sofalı plân tipindedir.

Konağın büyük avlusunun kuzey ve güneş yönde, iki giriş kapısı vardır. Ahşap ve çift kanatlı orjinal avlu kapıları sonradan sökülmüş, yerine şimdiki tek kanatlı basit kapılar yerleştirilmiştir. Avlu yüksek çevre duvarları ile sokaktan ayrılır.

Oldukça geniş bir alana yayılan zemin kat, yüksek bir subasman seviyesinde ve avluya taşan odunluk kısmı hariç kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plânlı olarak yapılmıştır. Beş ayrı mekânın bulunduğu bu kat kalın ve yüksek duvarları ile masif görünüşlüdür.

Zemin kata 4 m. kadar avluya taşan odunluk kısmının kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerindeki iki büyük kapı ile girilir. Bunlardan güneydoğu köşedeki 1.30 m. genişliğindeki kapı ahır olarak kullanılan mekâna açılmaktadır. 5.30 m x 7.00 m ölçülerindeki ahır kısmının kuzey ve doğu yönlerden ikişer penceresi vardır. Ahırın batı duvarı boyunca uzanan 1.00 m yüksekliğindeki sekiler şimdi yıkılmış, yerine hayvan yemlikleri yapılmıştır. Bu mekânın kuzeydoğu köşesindeki kapı hiç penceresi bulunmayan merak (samanlık) kısmına geçişi sağlar.

Üst kat merdiven girişinin altında bulunan kapı ile odunluk kısmına odunluğun doğu duvarındaki kapı ile de depo olarak kullanılan yere ulaşılır.

⁹ Ayşe Yünlü, *Elazığ Evleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bu çalışmaya Harput evleri de eklenerek ileride yayınlanacaktır.

¹⁰ Araştırma ve yayındaki önerileri için tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. İsmail Aytaç'a teşekkür ederim.

Kuzeye bakan duvarlardaki küçük pencerelerden az miktarda ışık alan bu loş mekânlar eskiden konağın işlerinde çalışan hizmetlilerin kalması için düzenlenmiş odalardır.

Zemin kata 4 m kadar avluya taşan odunluk kısmının giriş kapısı güneydeki avlu giriş kapısının karşısında ahır kapısının kuzeyindedir. Burası konağa gelen misafirlerin atlarını bağlamak amacı ile yapılmışken (geçen zamanda) şimdi odunluk olarak kullanılmaktadır.

Ahırın kuzey duvarına paralel uzanan ahşap bir merdivenle 1. ve 2. kata çıkarılır. Merdivenin orta yerindeki sahanlıkta selamlık girişi vardır. Merdivenin bitiminde ise haremlik giriş kapısı bulunur.

Konağın doğu cephesinde inşa edilen bina sebebi ile haremlik ve selamlık bölümlerindeki doğuya bakan pencereler kapatılmış, aydınlık ve ferah olan sofalar sadece odalardan gelen ışıkla loş mekânlar haline dönüştürülmüştür.

1. katta 3.80 m x 6.00 m ölçülerindeki iki oda sofanın güneyinde sıralanmıştır. Bu odalardan sofanın güneydoğusundaki odada orjinal bir şömine mevcuttur (Foto 4). Doğuya bakan pencereleri kapatılmış olan bu oda güney duvarındaki iki pencere ile aydınlanmakta. Odanın batı ve kuzey duvarında birer niş bulunmaktadır. Bu oda ile aynı ölçülere sahip sofanın güneyindeki diğer oda ise güneyden dikdörtgen formlu iki pencereden ışık alır ve oda duvarlarında üç niş bulunur. Birinci kat odalarındaki yüklük ve makatlar sonradan kaldırılmıştır.

Sofanın giriş kapısının karşısında selamlık bölümünün balkon girişi vardır. Balkona kuzey-güney doğrultusunda yükselen bir merdivenle avludan da çıkılabilir. 1 m genişliğinde ve 4.00 m uzunluğundaki balkon sofanın güney duvarına bitişiktir. Balkonun avluya bakan kenarlarına basit korkuluklar yerleştirilmiştir.

Selamlık bölümünde; sofanın batı ucu ince bir duvar ile kapatılmış, balkona ve sofaya ayrı ayrı birer kapı ile açılan banyo haline getirilmiştir. 1. katın mutfağına sofanın kuzey doğusundaki bir kapı ile ulaşılır. Sadece kuzey duvarında bir pencere açıklığı bulunan mutfağın doğusunda; duvardan 20 cm. kadar çıkıntı yapan ocak yer alır.

Selamlık bölümüne geçi sağlayan ahşap merdivenin bitiminde haremlik giriş kapısı yer alır. Haremlik kısmı dış sofalı plân tipinde yapılmış fakat sonradan sofanın kuzeybatısına banyo ve hela elemanlarının bulunduğu giriş holü eklendiği için plân iç sofalı hale gelmiştir. Sofanın güneyinde iki, batısında bir oda vardır. Bunlardan sofanın güneyindeki çıkmalı oda konağın baş odasıdır (Foto 3). Çıkmanın pencereleri boyunca sabit bir makat uzanır. İnşa kitabesi de bu odanın tavanına işlenmiştir. Güney ve batı cephelerden toplam 7 pencere bol ışık alan baş oda 7.00 m x 3.50 m genişliği ve yüksek tavanı ile konağın en aydınlık en ferah ve en büyük odasıdır.

İkinci kattaki haremlik sofasının batısı sonradan kapatılmış, 4.60 m x 3.00 m ölçülerinde bir oda haline getirilmiştir. Çift kanatlı bir kapı ile

girilen bu odanın güney ve batı duvarlarında ikişer pencere vardır. Kuzey duvarında ise bir pencere açıklığı ve dındık denilen küçük bir niş mevcuttur. Sofanın kuzeydoğusunda bulunan mutfak; ocak, raf ve gömme dolap gibi sabit elemanlara sahip değildir.

İkinci kata çıkan merdivenin bitiminde haremlik girişinde içine alan bir salon bulunur. 3.50 m x 5.00 m ebatlarındaki bu salonun kuzey kısmına banyo ve helâ yerleştirilmiştir. 25 cm'lik batı duvarı sonradan yapılmıştır. Bu duvarın güneybatı köşesinde bulunan tek kanatlı kapı, 7.20 m uzunluğunda ve 3.00 m genişliğinde toprak bir dama açılır. Kuzey kenarı yüksek bir duvarla avluya bakan batı ve güney kenarları ise ahşap korkuluklarla çevrili olan toprak dam balkon özelliği kazanmıştır.

3 katı bu binanın temeli büyük moloz taşlarla oldukça kalın beden duvarları ise kerpiçe yapılmıştır. Balkon korkulukları, kapılar, pencereler, tavanlar, merdivenlerden ve zemin döşemelerinde ahşap malzeme ağırlıktadır. Metal sadece pencere korkulukları ve kapı çekeklerinde kullanılmıştır.

Haremlik ve selamlık odalarının zeminleri tahta döşemelidir. Odaların yüksek tavanları kalın cisirlerle kaplanmıştır. Bu konakta Elazığ'daki diğer evlerden farklı olarak selamlık sofasının zemini altıgen taşlarla döşenmiştir.

Düz tahtalarla hımış örgü tekniğinde yapılan cumbanın dış yüzeyi diğer bütün cepheler gibi saman katkılı çamur harcı ile sıvanmıştır. Saçaklar ahşap olup çıkma üstü iki kademelidir. Düz tahtaların kapattığı saçaklar çatının şekline göre her yönde farklı uzunluktadır. Konağın kırma çatılı üst örtüsü saçlarla kaplanmıştır. Bacalardan birini çatıdan sonraki kısmına diğer evlerden farklı olarak büyük bir küp yerleştirilmiştir. Diğer bacalar basit tarzda üçgen koni külahlı soba borusu şeklindedir.

Dıştan sokağa taşan cumbası dışında oldukça sade olan konağın iç kısmında da sadelik ön plândadır. Birinci kat güneydoğu odada üsluplaştırılmış çiçek ve yaprak motifleri ile bezenmiş alçı süslemeli şömine mevcuttur (Foto 4). Haremlik ve selamlık bölümlerinin yuvarlak kemerli, kabaralı orjinal kapıları ve 1. kat sofasının altıgen taşlarla döşeli zemini evde dikkate çeken diğer süsleme unsurlarıdır.

PLAN VE FOTOĞRAFLAR

Plan 1: Abid Ağa Konağı Zemin Kat Planı

Plan 2: Abid Ağa Konağı 1. Kat Planı

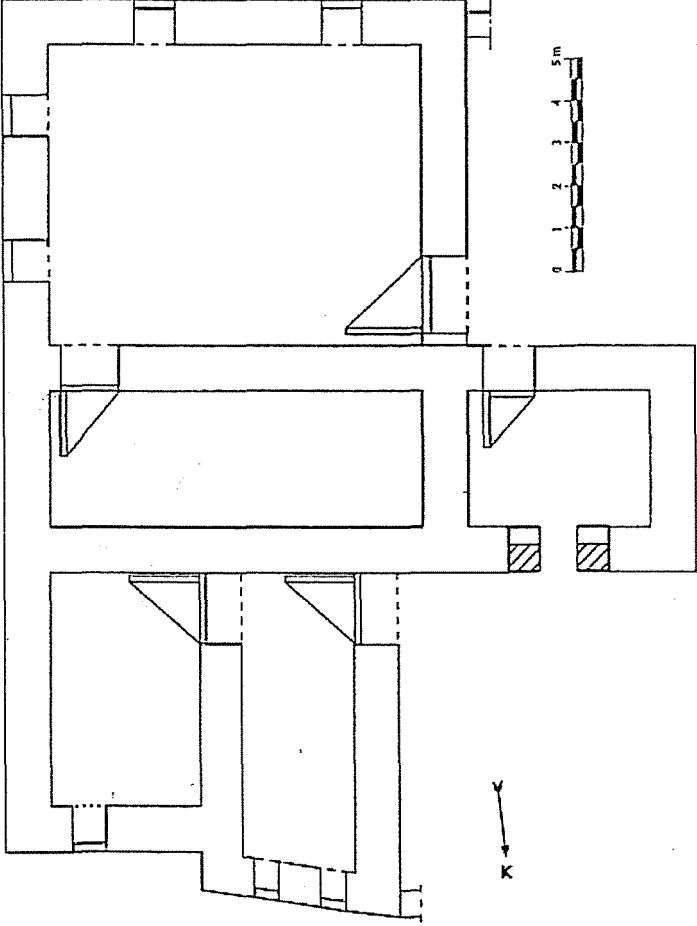
Plan 3: Abid Ağa Konağı 2. Kat Planı

Foto 1: Abid Ağa Konağı'nın 2. Kat Haremlik Başodasının Ahşap Tavanındaki İnşa Kitabesi

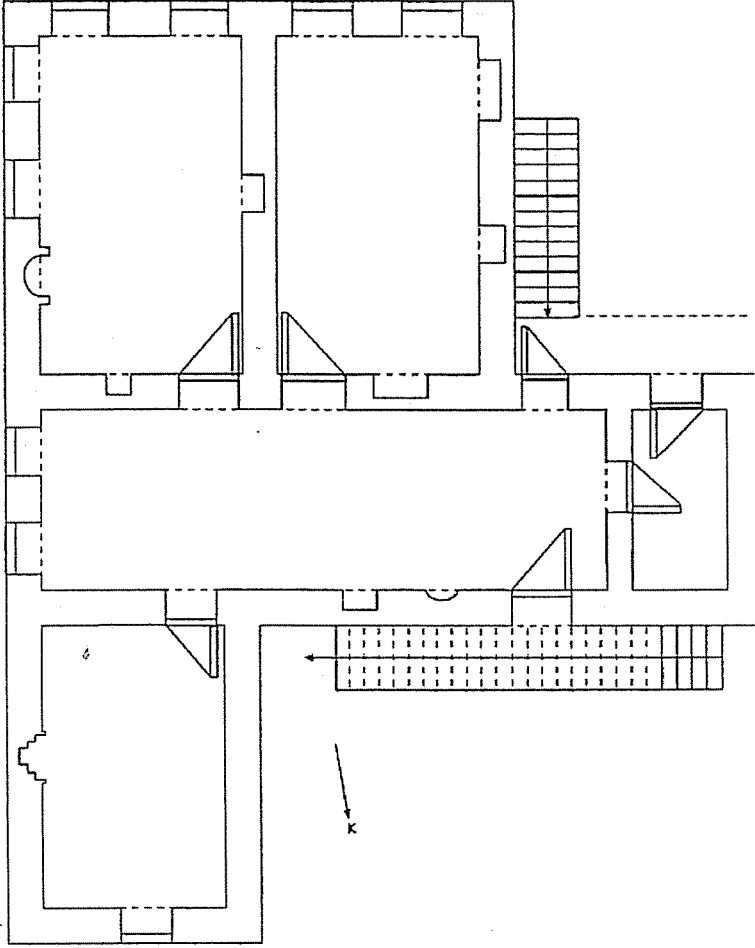
Foto 2: Abid Ağa Konağının Çıkmalı Güney Cephesi

Foto 3: Abid Ağa Konağı Haremlik Başodasının İçten Görüntüsü

Foto 4: Abid Ağa Konağı Selamlık Başodasında Bulanan Şömine

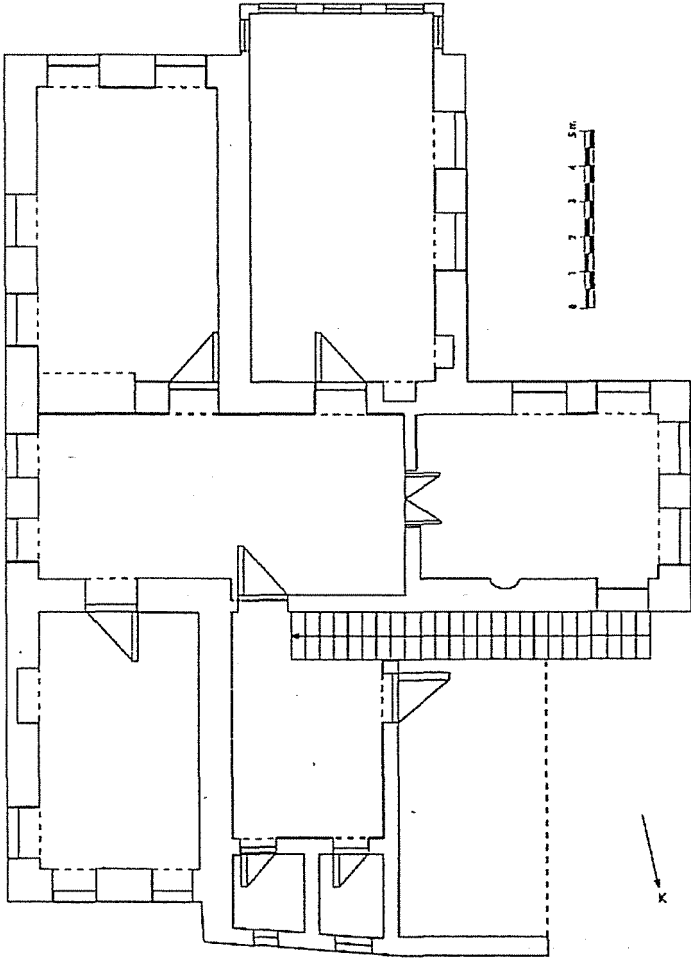

Abid Ağa Konağı Zemin Kat Planı.

Abid Ağa Konağı 1. Kat (Selamiye) Planı.

Abid Ağa Konağı, 2. Kat (Haremlik) Planı.

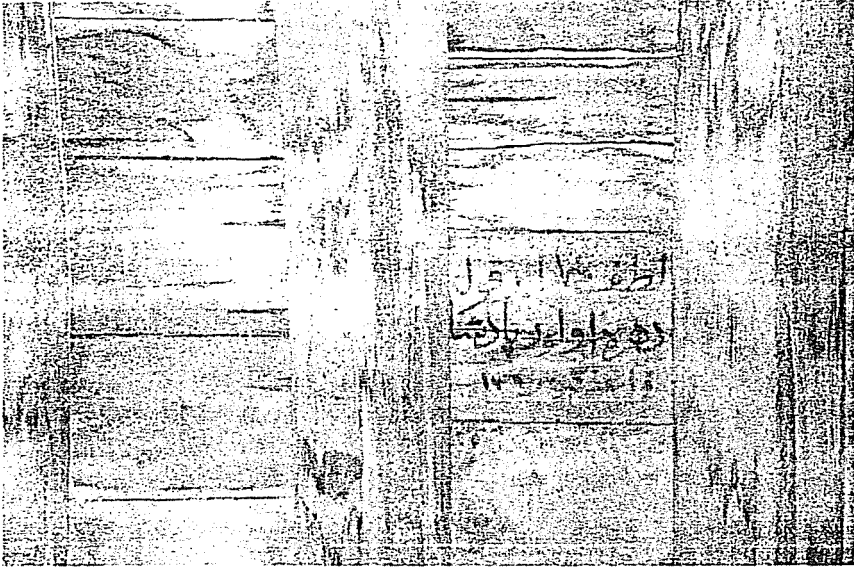

Foto 1: Abid Ağa Konağı'nın 2. Kat Haremlik Başodasının Tavanındaki İnşa Kitabesi

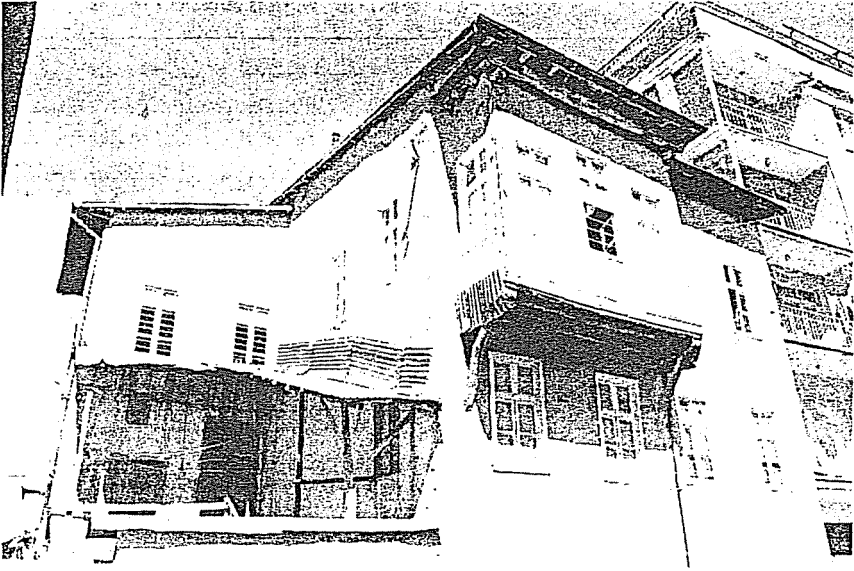

Foto 2: Abid Ağa Konağı Çıkımlı Güney Cephesi

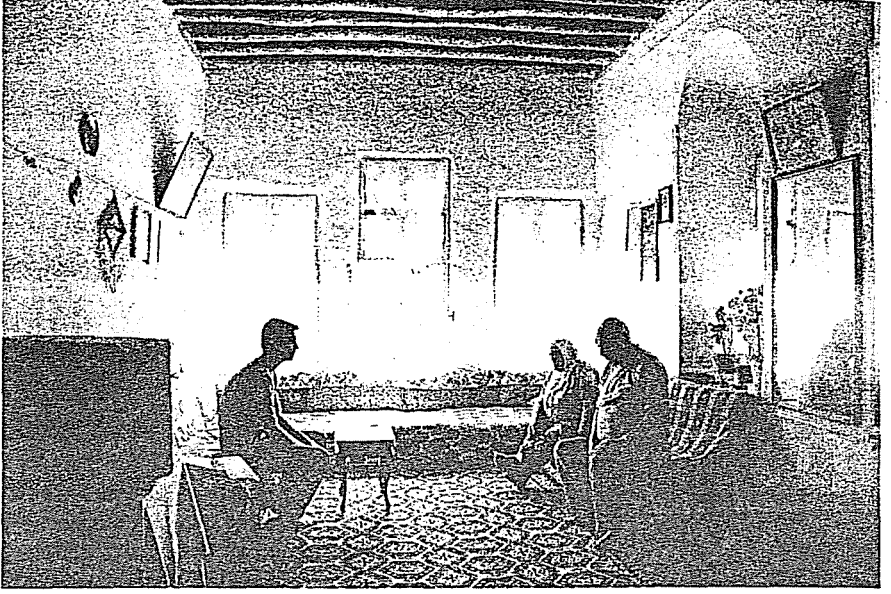

Foto 3: Abid Ağa Konağı Haremlik Başodasının İçten Görünüşü

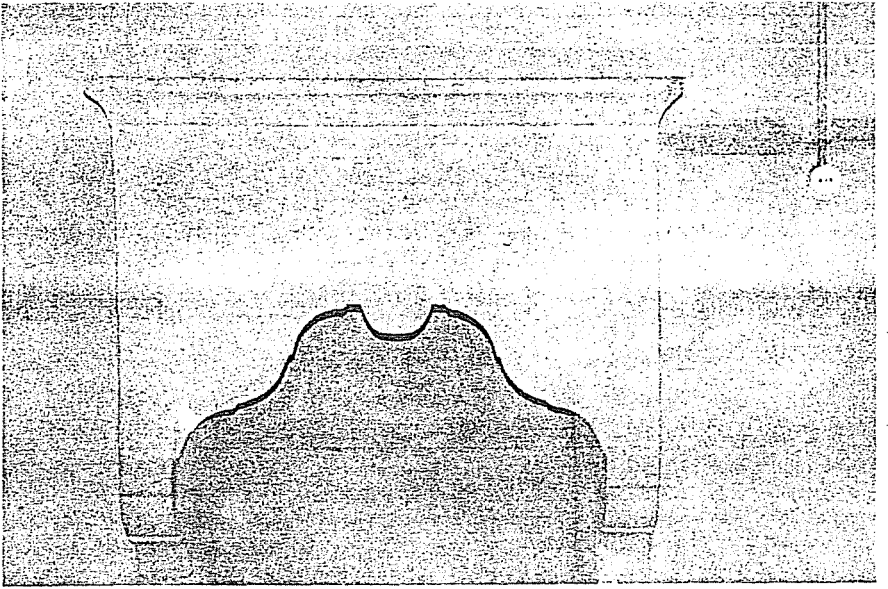

Foto 4: Abid Ağa Konağı Selamlık Başodasında Bulanan Şömine